

İSTANBUL'UN ÖTEKİ YÜZÜ VE ARAFTAKİLER: SURIÇİ İSTANBUL'DA GÖÇ, YOKSULLUK VE GÖÇMEN MEKÂNLARI¹

Bülent ŞEN²
Ayşe Alican ŞEN³

ÖZET

Günümüz metropollerinin merkezi kent alanlarının çöküntüleşme karakteristiğine uygun bir şekilde dönüşüme uğramaları hemen tüm sanayileşmiş ülke örneklerinde gözlenebilecek evrensel bir duruma işaret eder. Son dönemde İstanbul örneğinde kentin merkezinde yer alan çöküntü alanlarının barınmaya çözüm arayan, özellikle yoksul ve kırsal göçmen nüfusun yoğunlaştığı alanlar haline geldiği görülmektedir. İstanbul özelinde Eminönü-Süleymaniye Bölgesi düşük gelirli göçmen grupların sürekli beslediği, kentsel yoksulluğun var olduğu ve yeniden üretildiği yerleşim birimi olma özelliği ile dikkat çekmektedir. Yine bu bölge, çoğu mevsimlik olmak üzere çalışmak ve ailelerine para göndermek için İstanbul'a gelen (yoksul) göçmenlerin ikamet ettiği bekâr odalarının en yoğun olduğu yerleşim yeri niteliğine sahiptir. Bu çalışmada bekâr odaları örneği üzerinden İstanbul kent merkezi alanındaki göçmenlerin yer tercihi, göç dinamikleri ve göçmen nitelikleri, yoksulluk durumları, barınma ve çalışma nitelikleri ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Mevsimlik göç, bekâr odası, yoksulluk, çöküntü mahallesi, enformel sektör*

THE OTHER FACE OF İSTANBUL AND THE ONES IN THE PURGATORY: MIGRATION, POVERTY, AND IMMIGRANT AREAS IN SURİÇİ İSTANBUL

ABSTRACT

Transformation of the inner city areas in parallel with their characteristic of collapse in today's metropolitan cities shows a global situation that might be observed in nearly all industrialized country samples. Collapsed inner city areas in Istanbul have been observed to become the

¹ Bu çalışmada TÜBİTAK tarafından desteklenen ve sonlandırılan 111K145 numaralı projenin verilerinden yararlanılmıştır.

² Doç.Dr., Kırklareli Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, Kırklareli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Kayalı Kampüsü Kırklareli, 05317817582, bulentime@gmail.com.

³ Yrd.Doç.Dr., Kırklareli Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, Kırklareli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Kayalı Kampüsü Kırklareli, 05326058920, aysealican@gmail.com.

areas where the poor and rural population seeking a solution for accommodation intensifies. Eminonu-Suleymaniye region in Istanbul sample stands out with its characteristic of being a neighbourhood that is constantly fed by low-income immigrant groups and an area where urban poverty is existed and reproduced. Yet this region is of the characteristic of being a settlement with bachelor rooms where (poor) immigrants, who have migrated to Istanbul to work in mostly seasonal jobs and to send money to their families, accommodate intensively. In this study settlement preferences, migration dynamics of immigrants, level of their poverty, qualities of accommodation and employment are dealt with on the sample of bachelor rooms.

Key Words: *Seasonal migration, bachelor rooms, poverty, inner city, informal sector*

GİRİŞ

Türkiye'de 1950'lerle birlikte başlayan sanayileşme, nüfus artışı ve köyden kente göç olgularını en yoğun biçimde yaşayan kentlerin başında İstanbul gelmektedir. Önceki dönemde gelen göçmen kitlelerin gecekondu tarzı barınma biçimi ve kent çeperinde imarsız arsalara el koymayı içeren yer tercihleri günümüz koşullarında göçmenler açısından geçerliliğini kaybetmiştir. Son dönemde kentin merkezinde yer alan çöküntü alanları barınmaya çözüm arayan, özellikle yoksul ve kırsal göçmen nüfusun yoğunlaştığı alanlar haline gelmiştir.

Süleymaniye Bölgesi barındırdığı göçmen nüfusun karakteri göz önüne alındığında en temel ihtiyaçlarına karşılık gelen -barınma ve istihdam-ucuz konut ve iş alanlarına yakınlık (çoğunlukla yürüme mesafesi) özellikleri ile göçmenler için her zaman çekim merkezi olmuştur. Bu nedenle bölgede son dönemde hızlanan kentsel dönüşüm çalışmalarının en fazla tehdit ettiği kesimlerin başında bekâr odası sakini durumundaki göçmen erkekler gelmektedir. Diğer taraftan uzun bir bekâr odası geçmişine sahip olması, Süleymaniye Bölgesi'ni göçmenler açısından bilinen bir yer, bekâr odalarını da bilinen bir barınma biçimi olarak karşımıza çıkarmaktadır. Eski kuşak göçmenlerin istihdam-barınma konusunda açtıkları bu yolun sonraki yoksul-kırsal nitelikli göçmenler tarafından takip edilmesi günümüzde İstanbul'un bu kent içi bölgesinde göçmen nüfusun yoğunlaşması ve sürekliliğine neden olmaktadır.

İstanbul Süleymaniye Bölgesi düşük gelirli göçmen grupların sürekli beslediği, kentsel yoksulluğun var olduğu ve yeniden üretildiği yerleşim birimi olma özelliği göstermektedir. Bölge kent merkezinde çöküntü alanı içinde; göç, kentsel yoksulluk ve enformel istihdam özellikleriyle öne çıkan

sosyal grupların kente tutunma ve var olma stratejilerinin gözlenebileceği, kentin diğer alanlarından sosyo-mekânsal olarak ayrılmış özgün/ayırık bir yerleşim yeri özelliğine sahiptir. Bu çalışma bekâr odaları örneği üzerinden İstanbul kent merkezi alanındaki göçmenlerin yer tercihi, göç dinamikleri ve göçmen nitelikleri, yoksulluk durumları, barınma ve çalışma nitelikleri ilişkisel bağlamda ele alıp yorumlamayı amaçlamaktadır. Yapılan değerlendirme ve analizler Ekim 2011-Nisan 2013 tarihleri arasında İstanbul Süleymaniye Bölgesi'nin 6 mahallesinde⁴ bekâr odalarında ikamet etmekte olan 224 kişi ile yapılan saha çalışması kapsamında gerçekleştirilen görüşmelere dayanmaktadır.

İÇ KENT, ÇÖKÜNTÜLEŞME VE GÖÇMENLER

Günümüz metropollerinin merkezi kent alanlarının çöküntüleşme karakteristiğine uygun bir şekilde dönüşüme uğramaları hemen tüm sanayileşmiş ülke örneklerinde gözlenebilecek evrensel bir duruma işaret eder. Merkezi iş alanı (MİA) fonksiyonlarının yoğunlaştığı bu merkezi alanlardan başlayıp kent çeperine doğru genişleyen kentsel büyüme eğilimleri mesleki-sınıfsal nitelikleri kent mekânına yansıtır ve belirginleştirir. Kamusal alanlar, imalat ve iş yerleri yanında konut-ikamet alanları da yeni kentsel mekân örgütlenmesi ve mekânsal hiyerarşi içinde yerini alır.

Burgess (1968), Chicago örneğinden hareketle kentlerin genişleme süreçlerini yoğunlaşmış bir çemberler dizisi dâhilinde, ardışık kentsel genişleme bölgeleri ve genişleme sürecinde birbirinden farklılaşmış alan tipleri şeklinde analiz eder. Kent merkezine en yakın halkada yer alan geçiş alanı/kuşağı, sanayi faaliyetleri ve ağırlıklı olarak göçmenlerin işgal ettiği sefalet mahallelerinden (slum) oluşmaktadır. Burgess'in ifade ettiği gibi, çöküntüleşmiş alanlara işaret eden sınırlar içindeki yerleşim yerleri Chicago'luların belleğinde *iyi aileler*'in ikamet yerleridir. MİA içinde veya ona bitişik cadde üzerinde "hobohemia"nın "ana aks"ı, Orta Batı'nın evsiz göçmen erkeklerinin "kalabalık Rialto"su vardır.⁵ MİA kesimini kuşatan çöküntüleşme bölgesinde "slumlar" adı verilen yapılar ve yoksulluğun, bozulma, hastalık, ahlaksızlık ve yer altı suçları dünyasının gömülü olduğu *kötü yerler* yer alır.⁶ Burası oda oda ve pansiyon evlerin yer aldığı bir çöküntüleşme alanı, *kayıp ruhların arafi*'dir. Slamlar göçmen kolonilerinin -

⁴ Süleymaniye Bölgesi esas olarak 8 mahalleden oluşmaktadır. İkametçisi neredeyse kalmamış ticaret bölgesi durumundaki Tahtakale ve Mercan dışarıda bırakılarak araştırmaya dahil edilen bu mahalleler; Süleymaniye, Hoca Gıyaseddin, Hacı Kadın, Molla Hüsrev, Demirtaş ve Yavuz Sinan (Küçükpazar)'dır.

⁵ Ernest. W. Burgess, "The growth of city: An introduction to a research project", R. Park ve E. Burgess (Ed.), *The City* içinde (s. 47-62), Chicago: The University of Chicago Press, 1968, s.54.

⁶ Burgess, a.g.m., s.54-55.

getto, küçük Sicilya, Yunan Mahallesi, Çin Mahallesi - büyük akışıyla eski dünyanın mirası ve Amerikan uyumunun büyületici birleşimine tanık olan kalabalığı yansıtır. Çöküntüleşme alanındaki, esas olarak nüfusun durağanlaşması veya azalması biçiminde açığa çıkan özellikle bozulmanın bir boyutunu yansıtırken; diğer boyutunda yerleşim kolonisi özelliklerine bağlı nitelikler yer alır.

Kente yüksek oranda ve sürekli bir göçü esas alan bu model, bulunduğu bölgeyi terk eden ve yerini yeni göçmenlerin aldığı sürekli bir devir-daim durumunu kabul eder. Bu dinamik yapı içinde *işgal, yerini alma* ve *ayırışma* süreçleri yaşanır.⁷ Burgess tarafından bir dağıtım süreci olarak kabul edilen kentin genişlemesi, yeni yerleşen birey ve grupların yerleşim yeri ve meslek konularını gözden geçirme ve ayıklama durumunda kalacakları bir durum arz eder. Göçmen akışıyla birlikte pek çok topluluk, aşırı çeşitlenmiş bir meslek ve iş piyasası; ekonomik işbölümüne bağlı olarak bunun muadili sosyal sınıflar ile nüfus artışı ve kompozisyonundaki değişim kentin çehresine yansır. Bu durum bölgelerin farklılaşmasının zeminini hazırlar. Benzer şekilde kentteki iş bölümü de düzensizleşme, yeniden örgütlenme ve artan farklılaşmayı gösterir.⁸ Bütün bu durumlar kent hayatının toplam örgütlenmesi içinde gruplar ve bunların parçası bireylerin rolleri ve yerleri açısından ayrışması durumunu ortaya koyar.

Eski durumda ağırlıkla kent içinde bulunan sanayi, atölye vb. imalat tesislerinin kentin çeperlerine doğru yönelmesi ve bunu takip eden banliyöleşme eğilimlerinin güç kazanması kritik bir değişim evresine işaret eder. Kentlerin çekirdekten dışa doğru büyüme eğilimleri, iş yerleri ve buna bağlı nüfusun hareketini beraberinde getirir. Yıpranma ve köhneleşme özelliğine sahip konut ve iş yerleri yanında, derinleşmiş alt yapı ve çevre sorunları kentin bu *istenmeyen* bölgelerindeki meskûn nüfus üzerinde yeni türden baskı uygular. Kentin yeni gelişen, iş imkânları kadar yaşam standardı açısından da *arzu edilir* bölgelerine doğru hareket eğilimi, orta-üst sınıfların terk ettiği ve yerlerinin yoksul, göçmen alt sınıflar tarafından doldurulduğu (*süzülme süreci*) demografik dönüşümü hızlandırır.⁹ Kent merkezinde ağırlığını göçmenlerin oluşturduğu yoksul yerleşim alanlarına ve bunun kaynaklık ettiği önemli toplumsal sorunlara tanık olunmaktadır. Göçmen nitelikleri yanında düşük gelirli-tutamaksız kesimlerin yoğun çekim merkezi haline gelen bu kent içi alanlar, zaman içinde yoksulluğun kalıcılık kazanması ve devam etmesini sağlayan özellikleri barındırır hale gelmiştir.

Toplumsal tabakalaşma sistemi içinde en diptekilerin yoğunlaştığı alt sınıf yerleşimler, sistematik ve sürekli çok yönlü ayrımcılık, şiddetli

---

⁷ Erol Tümertekin- Nazmiye Özgüç, *Beşeri Coğrafya: İnsan, Kültür, Mekân, Çantay Kitapevi, İstanbul, 2011, s.446-447.*

⁸ Burgess, a.g.m., s.56.

⁹ Ruşen Keleş, *Kentleşme Politikası, (5.Bs.), İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s.298.*

toplumsal ve mekansal dışlanma ile birlikte dile getirilen getto kavramı uzun yıllar Amerika örneği üzerinden tanımlanıp geliştirilmiştir. Varoş, banliyö veya sefalet mahalleleri gibi farklı adlandırmaların da yapıldığı kent içi alanlarda özellikle göçmen yoğun mekanların 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde Batı Avrupa'da görünürlüğünün artışı getto türü yapılar kadar kavramın içeriğine dönük tartışmaları artırmıştır. Erder'in (2006)¹⁰ Rinkeby'deki Türkiye kökenli göçmenler üzerinde yürüttüğü alan araştırması Avrupa kentlerinde de - İsveç gibi sosyal demokrasi, liberal göç politikaları, başarılı refah toplumu uygulamaları vb. açısından öne çıkmış bir ülkede-getto özelliği taşıyan yerleşimlerin varlığını ortaya koymuştur. Dışlanma ve içe kapanma süreçlerinin karşılıklı gelişimi kent içi alanlarda çoğunlukla yoksullukla birlikte deneyimlenen kendine özgü yaşam biçimi ve kurumlar, göçmenler için tanımlanabilecek iş ve konut piyasası türü oluşumları yönlendirmesi söz konusudur. Wacquant'ın "Kent Paryaları" (2010:11-12) çalışmasında ele aldığı gibi kent marjinalliği '*her yerde aynı kumaştan dikilmiş değildir*'; marjinalliği üreten genel mekanizmalar kadar söz konusu toplumun sınıf, devlet ve mekan özelliklerini içeren tarihsel-toplumsal analize ihtiyaç vardır. Yoksulluk ve göçmenlik ilişkilerinin süreklilik kazandığı ve iç içe geçtiği bu yerleşim alanları, kimi örneklerde "kendine içine dönmüş getto" tarzı yapılar haline dönüşmüştür.¹¹ Etnik-ırksal bölünme, suç, yeraltı ekonomisi, işsizlik, sosyal dışlanma gibi durumların kronikleşmesi ve kentsel ayrışma süreçleriyle birlikte derinleşmesi günümüz gerçekliğinde *hiper getto*'ya dönüşmüş kent içi alanlar tartışmasını gün yüzüne çıkarmıştır.¹²

İç kent alanlarının yoksul ve göçmen nüfusu barındırmasının yanında öne çıkan bir diğer özelliği ise istihdam piyasası ile yaşadığı yoğun etkileşimdir. Merkezden çekilen imalat ve sanayi ile birlikte hizmetler sektörüne doğru yaşanan dönüşüm söz konusu bölgelerin yaşadığı çöküntüleşme eğilimini güçlendirmiştir.¹³ Büyüyen işsizliğe bağlı olarak yaşanan iş kayıpları, artan sosyal dışlanma, fiziksel çöküntüleşme ve yoksulluk ile kötüleşen yaşam standartları, iç kent çöküntü mahallelerini *kötü şöhreti* nedeniyle *damgalanan* ve kimi örneklerde *insansızlaşmaya* başlayan yerleşimler haline getirmiştir. Çöküntüleşme karakteri gösteren ve yoğun

¹⁰ Sema Erder, Refah Toplumunda Getto, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.

¹¹ Gunnar Myrdal, Challenge to Affluence, Random House, New York, 1963; John Scott, Poverty & Wealth: Citizenship, Deprivation and Privilege, Longman Publishing, New York, 1994, s.170-172; Charles Murray, "The emerging british underclass", Ruth Lister (Ed.), Charles Murray and the Underclass: the Developing Debate içinde (s. 24-53), IEA Health and Welfare Unit, London, 1996.

¹² Loic Wacquant, Kent Paryaları, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011; William Julius Wilson, The Truly Disadvantaged: The Inner City, The Underclass, and Public Policy, The University of Chicago Press, (Chicago) USA, 1987.

¹³ Thilo Lang, Insights in the British Debate about Urban Decline and Urban Regeneration, Working Paper, Erkner, Leibniz-Institute for Regional Development and Structural Planning, 2005, http://www.irs-net.de/download/wp_insights.pdf, son erişim tarihi 15 ocak 2014, s.3-5.

göçmen yoksul yerleşimci barındıran iç kent alanları Amerikan örneğinde *etnik-ırksal* karakteri belirgin *getto*, Fransa örneğinde yabancı yoksul *göçmen banliyöleri* olarak varlığını halen korumaktadır. Düşük gelirli gruplar veya yoksulların yoğunlaştıkları, bir yönüyle *hapsoldukları* alanlar olarak iç kent alanları uzunca bir süredir Amerikan ve Avrupa örneklerinde kentsel dönüşüm ve kentsel yenileme uygulamalarıyla aşılma istenen bir politik hedef haline gelmiştir.

Son yıllarda Türkiye'de de başta İstanbul olmak üzere tarihsel kent merkezleri fiziksel-mekânsal özellikleri açısından yıpranmış bina ve düşük nitelikli çevre kalitesi, mekânsal ayrışma karakteri yanında kentsel hizmetlerin yetersizliği ve kentle bütünleşememe sorunlarını da derin biçimde yaşayan kent bölgeleri haline gelmişlerdir. Aynı zamanda bu bölgelerin, giderek sosyal dokularında ve nüfus kompozisyonlarında da büyük değişimler yaşadığı görülmektedir. Kent merkezinde ağırlığını göçmenlerin oluşturduğu yoksul yerleşim alanlarına ve bunun kaynaklık ettiği önemli toplumsal sorunlara tanık olunmaktadır. Burgess'in iç kent ve çöküntüleşmeyi de içeren modelini Türkiye kentleri ve İstanbul özeline taşıyan Kıray'ın¹⁴ çözümlenmeleri bu konuda oldukça aydınlatıcı tespitler içermektedir. Kıray'a göre geleneksel sanayi kentleri, sanayi (ağır ve hafif sanayi), ticaret (toplama-dağıtma) ve mali-idari merkez fonksiyonu yerine getiren bölümler ve ikametgâh alanlarından oluşurlar. Ekonomik faaliyetlerin ve yaşamın ileri derecede uzmanlaşmasına dayalı olarak mali, idari ve ticari fonksiyonların yoğunlaştığı yer olarak kent merkezleri belirginlik kazanır. Feodal diyebileceğimiz kent örgütlenmesinde kentin dış mahallelerine, çeperlerine itilmiş *istenmeyen unsurlar*'ın, yeni göçenlerin, alt tabakaların varlığına ilave olarak, kent merkezine yakın iş-ticaret bölgesinden ikamet-konut yerleşim alanları arsında kalan *geçiş bölgeleri*'nde yoğunlaştığı görülür.¹⁵ Bu geçiş alanları, MİA fonksiyonları ve iş bölgesi durumundaki kentsel çekirdeği oluşturan iç kent alanı-kent merkezi civarındaki iş yerleri ile konutların karışık halde bulunduğu özelliğe sahiptir. Geçiş bölgesinin devamında sırasıyla ucuz konut alanları, orta sınıfa ait konutlar ve son olarak da sanayi bölgeleri ile zengin konut alanları sıralanır.¹⁶ Bir yandan kentin büyümesine bağlı olarak var olan işletme ve işyerlerinin mevcut iş merkezi alanına sığamaz hale gelmesi, zaman içinde MİA'nın genişlemesi ile ikinci çemberde yer alan yerleşimlere yönelik sızma-yayılma eğilimi güç kazanır. Genişleme ve sızma arttıkça konut-işyeri karışımı bir yerleşim özelliğinden

¹⁴ Mübeccel Kıray, "Toplumsal Yapı Analizleri İçin Bir Çerçeve", Toplumbilim Yazıları, Gazi Üniversitesi İİBF Yay. No. 7, Toplum Bilimleri Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1982a, s.11-19; Mübeccel Kıray, "Modern Şehirlerin Gelişmesi ve Türkiye'ye Has Bazı Eğilimler", Toplumbilim Yazıları, Gazi Üniversitesi İİBF Yay. No. 7, Toplum Bilimleri Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1982b, s.265-273.

¹⁵ Kıray, 1982a, a.g.m., s.12-14.

¹⁶ Kıray, 1982b, a.g.m., s.267.

giderek işyeri, depo, imalathane vb. iş alanlarının ağırlığını artırması, konut alanlarının ise azalması, işyerine dönüşmesi ve eski sakinlerin bu alanı terk etmesi durumları ortaya çıkar.¹⁷

Geçiş bölgesi olarak adlandırılan bu alanların, zaman içinde köhneleşme ve yoğun göç ile birlikte çöküntü mahallesi/alanları olarak adlandırılan yerleşimler haline gelmeleri örnekleri ile karşılaşılmaktadır. Vasıfsızlık ve düşük gelir yanında niteliksiz ve düzensiz işlerde, enformel sektör içinde de olsa çalışma imkanı sunması (üstelik en az masrafla - çoğunlukla yürüyüş mesafesi olup yol ücretini tasarruf imkanı veren - çalışma alanlarına ulaşabilecekleri) yeni göçmenler, mevsimlik işçiler ve yerinden kopanlarca sürekli beslenen hareketli ve diğer bölgelere göre istikrarsız bir nüfusun iç kent çöküntü alanlarında yoğunlaşmasına neden olur. Eminönü-Süleymaniye Bölgesi yanında Gedikpaşa-Laleli, Beyoğlu, Tarlabası, Kasımpaşa, Balat-Ayvansaray gibi semtlerde han, bekâr odası, ucuz otel ve pansiyonların yoğunlaştığı yerleşim karakteri yakın zamana kadar açıkça gözlenen bir durum olmuştur. Kentlerde yaşanan yoksulluğun en derini yine bu bölgelerdedir. Yoksulluğun gelen nüfusla arttığı, binaların-apartmanların bölündüğü, odaların tek tek kiralandığı, binaların çok daha fazla nüfusu içine aldığı bir tür gettolaşma karakteri ortaya çıkmaktadır. Bu tür kent içi mahallelerin artık köyden kente göçenler için geçiş bölgesi olmaktan çıkıp *kent içi sürgün mahallesi* niteliğiyle bu kesimler için kalıcı mekânlar haline geldiği ileri sürülmektedir.¹⁸ Neo-liberal politikalar ile daha da hızlanan formelin enforme karışması ve *gri alanlar*'ın¹⁹ ortaya çıkması süreci kentin bu *görünmez aktörleri*'nin dezavantajlı niteliklerini daha da sabitleyerek toplumsal anlamda *en diptekiler* konumuna itilmelerine neden olmaktadır.

GÖÇÜN İLK İSTASYONU OLARAK İSTANBUL SÜLEYMANİYE BÖLGESİ: SOSYAL-MEKÂNSAL NİTELİK

Süleymaniye Bölgesi olarak adlandırılan İstanbul'un tarihi merkezindeki mahallelerin yeni gelen göçmen gruplar için *ilk istasyon* fonksiyonu, kentin Fetih sonrası dönemine kadar giden çok uzun bir geçmişe sahiptir. Bölge bekâr odaları, pansiyonları ve ucuz otelleriyle ünlü Küçükpazar'ı, Eminönü-Karaköy tarihi kent çekirdeğinin iş imkânları

¹⁷ Kıray, 1982b, ag.m., s.268.

¹⁸ Bediz Yılmaz, "Yakındaki Uzak: İstanbul'un Bir Kentiçi Mahallesinde Sosyal Dışlanma Ve Mekânsal Sürgün", Fikret Adaman ve Çağlar Keyder, Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu Ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk Ve Sosyal Dışlanma, Avrupa Komisyonu Raporu, Brüssel, 2006, Son erişim tarihi: 10 Ocak 2014. http://www.hicmena.org/documents/study_turkey_tr.pdf, s.39.

¹⁹ Oğuz Işık-Melih Pınarcıoğlu, Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

dolayısıyla "nasıl olsa bir iş bulunur" vaadiyle on yıllardır kendine çektiği göçmenlere ve barınaklarına ev sahipliği yapmaktadır. Bin bir ümitle memleketlerinden kopup gelenlerin İstanbul'daki sığınakları buradadır. Otobüsten, gemiden, trenden indikten sonra İstanbul'a ilk giriş yeri olma niteliği, bölgeyi göçmenler için ilk durak haline getirmiştir.

Eminönü MİA (Merkezi İş Alanı)'nın mahalle içine doğru sızarak yavaş yavaş konut alanlarını işyerlerine çevirmesi, yerleşik-orta sınıf ailelerin bölgeyi terk etmesi ve giderek mahalle kimliğini kaybetmesi Süleymaniye'nin çöküntüleşme eğiliminin yanında nüfus kompozisyonundaki değişimin ana nedenlerini ortaya koymaktadır. SİT alanı olan ve tarihi değerinde çok sayıda bina barındıran bu bölgede, bir çivi çakmanın dahi izne tabi olması ve masraflı tadilatların yapılamaması gibi faktörler onlarca binanın zaman içinde bakımsız ve harap kalmasına neden olmuştur. Yine çok mülkiyetlilik sorunu nedeniyle de, sahiplerinin oturmadığı ve ciddi bir onarımda görmemiş binaların ucuza kiraya verilmesi ya da kaderine terk edilmesi sonucunu ortaya çıkararak bölgenin fiziki çöküntüleşmesini artıran bir diğer etken olmuştur. Bir yandan yoksul kalabalık göçmen ailelerin sıkıştığı evler, diğer yandan bekâr odaları, her gün İstanbul sokaklarını arşınlayan kâğıt toplayıcı ve hurdacıların aynı zamanda barınakları olan depolar ve köhneleşmiş-terk edilmiş binalar Sur İçi'nin bu bölgesinde çöküntüleşmeyi daha ileri boyutlara taşımıştır. Bu değişimler sonucu İstanbul Süleymaniye Bölgesi; kent çalışmalarında çöküntü mahallesi, varoş, kent içi sürgün alanları vb. olarak adlandırılan bir yerleşim karakterine doğru hızla evrilmiştir. Osmanlı döneminin kalbi durumundaki bu eski yerleşim yeri, sürekli büyüyen ve modernleşen İstanbul'un merkezinde, ancak, pek çok niteliği itibarıyla kentin diğer kısımlarından ayrılmış ve içe kapanmış bir *ada* görünümündedir:

Belki mekânsal olarak kentin merkezinde, fakat barınma ortamı, yaşam biçimi, gündelik pratikleri ile gecekondunun bile refahının-insaniliğinin çok uzağında sürdürülen yaşamlar. Her biri farklı köylerden, kasabalardan, kentlerden kopup gelen bunca kişiyi payitahtın kalbinde bir araya getiren neden, gurbetliğin içinde saklıdır. On binlerce arabayı her gün Aksaray'dan Haliç'e ve İstanbul'un varsıl uzak semtlerine gönderen bulvarlar, ana yollar tarihi Süleymaniye Bölgesi'nin daimi göçmenlerini 'davetsiz' misafir gibi ağırlamaktadır... Yüksek yapılar, içerdekileri gizle(mek iste)r gibi dışarı set çeker. Psikolojik olan fiziksel olanla tamamlanmakta, 'kapana kısılmışlık' adeta görselleşmektedir. Her gün gelip geçen (hemen çoğu arabası ile) binlerce insanın 'turist gözü'ne takılmayan,

*görülmeven veya görülmek istenmeyen bir kent kesimi kendi içinde, yalnızlığında ve kendi kurallarında geçinip gitmektedir...*²⁰

Kentin merkezinde ucuz barınma ve yaşama imkânı sağlaması düşük gelirli göçmen gruplar için bölgenin cazibesini daha da artırmıştır. Önceki döneme göre sayıları önemli ölçüde azalsa da bölgenin içinde ve civarında mevcut imalathane ve işyerlerinin enformel de olsa çalışma imkanı sunması bölgeyi göçmen çekim alanı haline getirmiştir. Özellikle kırsal nitelikli, düşük eğitilmiş, vasıfsız ve yoksul göçmen birey ve ailelerin yoğunlaştığı yaşam alanları olma durumu Süleymaniye Bölgesi mahallelerinin yeni yüzünü ortaya koymaktadır.

Bölge sakinleri için mahallenin İstanbul kentinin göbeğinde olma (merkezilik) vasfını yaşam stratejilerini belirlemede bir koz olarak kullandıkları söylenebilir. Ailelere ve *düzgün* insanlara ev kiralanması şeklindeki yerleşik tavır konut piyasasından dışlanmış bu bekâr kitleleri, yine bu bekâr odalarıyla ve göçmenlerle dolu muhite mecbur bırakılmaktadır. Kent yaşamında var kalabilmek, çalışma hayatına girebilmek ve zor koşullarla baş edebilmek için strateji geliştirebilmek adına ilk deneyimler ve ilk ilişkiler buralarda ortaya çıkmaktadır. Nitekim buralarda barınanların hemen tamamı, bekâr odalarında kalmadıkları takdirde para biriktiremeyecek, diğer bir ifadeyle, yaşadıkları olumsuz koşullara katlanmaları halinde ancak ailelerine para gönderme olanağına kavuşabilecek kişilerden oluşmaktadır.

Kuzey-batı istikametinde Atatürk Bulvarı, İMÇ blokları ve Haliç paralelinde uzanan sahil yolu bölgenin dış sınırlarını ortaya koymaktadır. Kâtip Çelebi ve Vefa Caddesi, bölge içinde mahalleleri birbirine bağlayan ana aksları oluşturmaktadır. İMÇ bloklarının arka kısmında yer alan Kâtip Çelebi Caddesi'nden deniz yönüne doğru uzanan Hacıkadın Caddesi, denize paralel bir hat izleyen uzun bir koridor izlenimi veren Yavuz Sinan Mahallesi (eski adıyla Küçükpazar) ana cadde niteliği yanında yoğun işyeri yapısı,

²⁰ Bülent Şen, "İstanbul Tarihi Kent Merkezinde Kentsel Dönüşüm: Mekânsal Müdahaleye 'İçerden Bakış' ya da Mekânsal Toplumsalla Birlikte Düşünmek", Toplum Ve Demokrasi (Özel Sayı) Kent, Planlama ve Kamu Yararı, 5 (11), 2011, s. 35.

kalabalık nüfus ve gün boyunca canlı toplumsal hayat özelliği ile bölgenin kalbinin attığı yerler durumundadır. Buralar aynı zamanda bölgenin dışa en açık ve en kozmopolit yerleri durumundadır. Gün içinde İstanbul'un değişik yerlerinden müşterileri, turistleri, ticaret erbabını vb. kalabalığı kendine çeken özelliğe sahiptir. Buralar aynı zamanda bölgede meskûn nüfusun sosyalleştiği mekânları barındırmaktadır.²¹ Güney-doğu istikametinde Tahtakale ve Mercan ticaret bölgelerinden Süleymaniye Camii ve kompleksi ile, İstanbul Üniversitesi kampüs ve binalarının çevrelediği bir başka sınır söz konusudur. Yoğun işyeri, idari ve vakıf binalar ile tarihi eserlerin iç içe geçtiği kozmopolit bir yaşam dünyası geçişkenliği yüksek bir sınır hattı özelliği ortaya koymaktadır.

Kentsel dönüşümün henüz başlamadığı Hacıkadın Mahallesi'nden Küçükpazar boyunca devam eden ana cadde ve İMÇ Blokları arasında kalan kısım bölgede fiziksel çöküntüleşme, köhneleşme ve insansızlaşmanın ileri düzeyde olduğu yerler durumundadır. Meskûn nüfusun göze çarptığı belli sokaklarda, özellikle Doğu illerinden gelen Kürt göçmen aileler çoğunluktadır. Hoca Gıyasettin, Süleymaniye, Demirtaş ve Molla Hüsrev Mahalleleri kentsel dönüşüm, restorasyon ve yıkımlar dolayısıyla mekânsal nitelik ve demografisi en fazla değişime uğrayan muhitlerdir. Buralarda yapılan yıkım ve boşaltmalar nedeniyle bazıları tamamen ortadan kaldırılmış sokaklar mevcuttur. Yakın zamana kadar yoksul göçmen nüfusun kalabalık halde barındığı bakımsız evler, hanlar ve odalar içindeki nüfus tahliye edilerek (terke zorlanarak) tarihi görünümüne uygun binaların yapım süreci hız kazanmıştır. Bölgede yenilenmek amacıyla KIPTAŞ tarafından satın alınıp etrafi çevrilmiş binalar mevcuttur. Yıkılmış binaların yerinde veya boş durumdaki arsalarda rekonstrüksiyonu yapılmış binalar yükselmeye başlamıştır.

²¹ Görüşmelerde sıkça rastlandığı üzere daha önce bölgede yaşamış bekâr odası sakinleri ve eski mahallelilerin bölgeyle devam eden ilişkisi yine bu mekânlar aracılığıyla sağlanmaktadır. Kahvehaneler, dükkanlar, lokanta ve pideciler eski bağların ve hemşerilik ilişkilerinin (mahalleden uzun süre önce taşınmış olursa bile) devamını sağlayan buluşma ve kontak yerleri olma işlevine de sahiptir.

Temizlenen binalar arasında çok sayıda işyeri ve imalathane yanında bekâr odası/hanı olarak kullanılan binalar da yer almaktadır. Sürekli mühürlenip yeniden açılan, kaçak durumda kiraya verilen az sayıdaki bekâr hanı bölgenin eski yapısının hızla çözülüşüne işaret etmektedir. Bölgede bekâr odası nüfusunda önceki dönemlerle kıyaslanamayacak düzeyde bir azalış söz konusudur. Benzer şekilde çok sayıda kiracı aile de bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Turizm, ticaret, sosyal tesis, vakıf vb. binaların artan sayısı bölgenin kentsel dönüşüm ile girdiği yeni dönemdeki kimlik yönelişini de ortaya koymaktadır. Gece yaşamı, aydınlık sokakları ve ışıltısı ile çehresi önemli ölçüde değişen semtte sayıları hızla artan işletmeler ve yeni müşteri profili, yakın gelecekte "buralar nasıl yerler olacak?" sorusuna yanıt anlamına da gelen bölgenin *Sultanahmetleşmesi* etkisini - turizm eksenli büyüme ve görünüm, kalabalık gündüz ve gece nüfusu, restore edilmiş bakımlı binalar vb.- gün be gün daha fazla hissettirmektedir. Aile ikametinin en yoğun olduğu Demirtaş ve Süleymaniye mahalleleri Haliç'e ve Boğaziçi'ne bakan yenilenmiş tarihi binaları, ahşap konakları ve mimarisiyle dikkat çekmektedir. Kentsel dönüşüm faaliyetleri ile birlikte bölgede ortaya çıkan *canlanma*, imar ve restorasyon faaliyetleri, yeni yatırımlar ile ekonomik değeri katlanan binaları ve bölgenin artan prestiji Süleymaniye Mahallesi ve civarını dönüşümün en gözde yeri haline getirmiştir. Sayıları hızla azalan kiracı aileler ve bekâr odası sakinleri açısından ise, "son ana kadar" kalmak ve yaşamak zorunda oldukları, konumsal üstünlüğü dolayısıyla terk etmek istemedikleri alanlar olarak göçmen nüfus gözünde önemini halen korumaktadır.

Saha çalışması sırasında bölgede yaşayan eski ve yeni sakinlerin anlatıları ışığında bölgedeki mahallelerin yapısı ile ilgili son olarak bölge içi bir sınır hattından söz etmek mümkündür: Süleymaniye Bölgesi'nin Küçükpazar olarak ünlü kuzey kesimi ile geri kalan mahalleleri. Coğrafi/fiziksel sınırın sosyo-mekânsal dinamiklerle örtüşmesi sonucu bölgeyi ikiye bölen *görünmez bir iç sınır hattı* ortaya çıkmaktadır. Kozmopolitlik, işletmeler ve ticari hayat, pansiyonlar (ucuz oteller), canlılık ve kalabalık nüfus gibi özellikler Küçükpazar'ın dâhil olduğu bulvar ile güney bölgesini birbirinden ayırmaktadır. Ancak asıl ayırım tekinsizlik, suç, yasadışı ekonomik faaliyet (underground economy), illegal kesimlerin varlığı ile özdeşleştirilen Küçükpazar imgesinde yatmaktadır. Bu durum bölge içi nüfusun gözünde Küçükpazar'ı *damgalanan* yer haline getirmiştir. Çalışmayı ve barınmayı birlikte içerecek şekilde bölgeyi bir *yaşam alanı* olarak tercih etmiş (yoksul) göçmenlerin "çalışma ve para kazanma" ve "olabildiğince tasarruf edip memleketine/ailesine gönderme" şeklindeki ekonomik aciliyetleri bu tür bölgelerin her türlü riskinden uzak durmayı gerekli kılmaktadır. Özünde çalışma ve aile eksenli *adanmışlık*'a dayanan göçmenlik konumları Küçükpazar'a - ve barındırdığı nüfusa - dönük ciddi bir sosyal mesafeyi beraberinde getirmektedir. Başta bekâr odası sakinleri olmak

üzere, bölgedeki göçmenlerin ve yerleşik ailelerin gözünde Küçükpazar; *dışlanan, korkulan ve istenmeyen* bir iç bölge özelliğine sahiptir.

BEKÂR ODASI SAKINLERİNİN GÖÇ DİNAMİKLERİ: GÖÇ DÖNGÜSÜ VE GURBETÇİLİK NÖBETİ

Ekonomik nedenler (işsizlik, geçim sıkıntısı, topraksızlık/mülkiyetsizlik vb.) göçün ana sebepleri arasında yer almaktadır. Bu anlamda Türkiye’de kentleşme sürecine ilişkin çalışmalarda görüldüğü üzere tarım arazilerinin eşitsiz bir şekilde dağılımı ve yetersizliği göç sürecini çok açık bir şekilde etkilemektedir. Toprağın yetersiz ve kötü dağılmış olması, düşük verimlilik, tarım arazisinin özellikleri vb. nedenler bireyleri farklı coğrafyalara yeni umutlar için yönlendirmektedir.²²

Temelinde göç edilen yerin koşulların yer aldığı ve göçmenliğin daha çok mevsimlik biçiminin ihtiyaç anında başvurulan çözüm olarak karşımıza çıktığı örnekler bekâr odası evreninin büyük çoğunluğu için geçerlidir. Bekâr odasının göçmen profili dikkate alındığında büyük çoğunluğu köy kökenli kişilerden oluşuyor olması temelde tarım ve hayvancılık gibi kırsal ekonomik faaliyet alanlarını karşımıza çıkarmaktadır. Göçmenlerin yaklaşık üçte ikisini “memleketlerinde herhangi bir arazisi olmayanlar”ın oluşturması mülksüzlüğün baskın karakterini ortaya koymaktadır. Belli bir araziye sahip olanların ise önemli bir bölümü tarım ve/veya hayvancılık faaliyetleri ile uğraşmakta, ancak bunun da pazara yönelik üretim ve gelir getirici yönü zayıf, kendi aile ihtiyaçlarını karşılama durumu öne çıkan "geçimlerini sağlamaya yetmeyen" (geçimlik ekonominin sınırında) bir ekonomik özelliğe sahip olduğu göze çarpmaktadır. Geçimlerine yetecek düzeyde tarımsal ekonomik faaliyet içinde olanlar ise üçüncü ve en düşük orana sahip gruptur (%16).

Arazinin belli ölçüde yeterli büyüklüğe ulaştığı durumlarda da, bu kez, ekilebilir arazinin veya niteliğinin düşüklüğü - sarp, kayalık, verimsiz veya sulama imkânından yoksun oluşu; dağ köyü ya da orman arazisi – ve ekonomik faaliyetler için uygun olmayan yapısı göçü engellemede yetersiz kalabilmektedir. Buna ek olarak son dönemde kırsal ekonomiye dönük neo-liberal eksenli tarım politikalarının (sübvansiyonların kaldırılması, kota uygulaması vb.) olumsuz etkileri söz konusudur. Bir yandan üretim maliyetlerindeki artış (mazot, gübre, ilaç vb.), bir yandan da ürün fiyatlarının düşüklüğü küçük nitelikli kırsal işletmeleri ihtiyaçlarını karşılamayacak gelir durumu ile baş başa bırakmıştır.

---

²² İhsan Sezal, Şehirleşme, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992; Çağlar Keyder, "Türk Tarımında Küçük Köylü Mülkiyetinin Tarihsel Oluşumu ve Bugünkü Yapısı", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s.1224-1272.

Özellikle Doğu Bölgeleri'nden gelen nüfusun İstanbul dışı en önemli geçim yolu olarak öne çıkan - ailenin birkaç üyesince veya topluca yapılan - mevsimlik tarım işçiliğinin de aile geçimini sağlamada geçici olarak başvurulan bir kaynak olduğu ve tek başına oldukça yetersiz kaldığı görülmektedir. Kalabalık hane nüfusu²³, evlilik ve okul gibi geçim koşulları son derece hassas bu ailelerde çok önemli mali külfetlere neden olabilmektedir. Aile üyelerinden birinin kronik hastalığı, kaza, babanın kaybı gibi durumlar sosyal güvencesi bulunmayan (çok yüksek bir oranda yalnızca yeşil kart anlamına gelen) ve düzenli gelir imkânından yoksun bu ailelerde en alt düzeyde sürdürülen geçim koşullarını alt üst edici etkiler yaratabilmektedir. Yaşanılan yerlerin az gelişmişliği ile de bağlantılı olarak büyük işletme ve fabrika türü çok sayıda işçi çalıştıran formel/sürekli istihdam olanaklarının düşüklüğü göçün önemli nedenleri arasındadır.

Yukarda dikkat çektiğimiz göç nedenlerinin aynı anda birçoğunu barındıran çarpıcı örneklerden biri 26 yaşında, bekâr ve 10 kardeşli Urfalı görüşmeciye aittir. 10 yıldır bekâr odalarında kalan görüşmeci daha önce seyyar satıcılık yapmış ve bu yıl da restoranda çalışmaya başlamıştır. Şuan 2 erkek kardeşi ile aynı bekâr odasında kalan görüşmeci kendini göçe zorlayan koşulları şu şekilde ifadelendirmektedir;

Bizim arazide olmadığı için mecbur başkalarının işine gideceksin. O yüzden bizim gibiler için İstanbul bir umuttur. İstanbul'a gidenler dönünce köye bambaşka dönüyo, bizde o umutla geldik yani. Bizim köydekilerin hepsi burda zaten. Urfa'nın bütün köylerindeki kişiler hep gurbetçidir. Babam çobanlık yapıyo, annem yaşlı zaten. köyde arazimiz yok, diğerleri yevmiyecilik yapıyor başkalarının tarlalarında. Evli ağabeylerim var onlarda çalışıyorlar, birisi de hapiste. benden gelecek paraya ihtiyaçları var tabi ama ben gönderemiyorum. Mesela benim abimin çocukları var, kendisi cezaevinde onların bakımını da biz yapıyoruz. Bizim evde 2 tane evli var diğerlerinin hepsi bekâr. Evleri ayrı abimlerin ama genelde hep beraber bizdedirler, yeme içme aynıdır. Birbirimize kardaş olarak hep destek çıkarız, yardımcı oluruz yani. Ben bekârım, başlık parası var o yüzden evlenemiyoruz. Başlık parası hala var devam ediyor, 25-30 milyara kadar başlık parası çıkıyo o civarda yani. Ben burda o paranın birikeceğini sanmıyorum. 25 milyar para birikir mi burda?

Eski kuşaklarda görülen erkek çocukların eli iş tutacak yaşa gelir gelmez büyüklerle birlikte gurbetçiliğe adım atması bekâr odası örneğinde yeni kuşaklarca devralınıp sürdürülen, sırası gelenin sisteme eklendiği bir çevrime işaret etmektedir. Bir ayağı sürekli gurbette olan büyüklerin geliş

²³ Örneklem grupta ortalama hane büyüklüğü yaklaşık olarak 7 kişidir. Bu oran Türkiye'nin hane büyüklüğü ortalaması olan 3,7'nin yaklaşık iki katıdır. En yüksek hane nüfusu dilimi 7-9 kişiden oluşan (yaklaşık %45) bu göçmenlerin %38'e ulaşan 10 ve üzeri hane nüfusu sayısı oldukça kalabalık nüfuslu ailelerden geldiğini ortaya koymaktadır.

gidişleriyle gözlenen, içinde yetiştikleri toplulukça yeniden üretilen ve erkeklik kimliğine yerleştirilen güçlü bir kültürel yatkınlık ve toplumsal baskı söz konusudur. Kadermişcesine kabullenilen gurbet sırası, özellikle geçim koşullarının ağır olduğu yerlerde erkek göçmenlerin topluca göç etme ve birlikte hareket etmelerinde gözlenen *seferberlik* durumuna yol açmaktadır. Erkek göçmenler için, zorunlu olarak yapılması gereken askerlik önemli bir *zaman ufku* durumundadır. Bu yaşa kadar gurbette kazanılan ne varsa aile havuzuna eklenecektir. Özel/kendine ait bir birikim düşüncesi ya da çabası asla gözlemez. Baba ya da evin büyük erkeği kontrolünde göçmen erkeklerin paraları tek elde toplanmaktadır. Bu tam anlamıyla birikim olarak görülemez. Evin temel ihtiyaçlarının karşılanması ve geçiminin sağlanması, evdeki çocukların ya da üniversitede kardeşlerin okutulması, sağlık giderleri, düğün masrafları, başlık parası, evlenen kardeşe yeni ev açılması gibi pek çok masraf kalemi göçmen erkeklerin son derece anahtar rol oynadığı finans/para akışının temini sayesinde gerçekleşebilmektedir.

Babaların evlilik sonrası azalan göçmenlik süreleri ve sık geliş gidişleri peşi sıra çocukların yetişmesiyle bir tür nöbeti devralma süreci gerçekleşmektedir. Sürece ilk katılan ve nöbeti devralan en büyük çocuk ve diğer çocuklar sırasıyla baba karakterli bir çevrim içine dâhil olmaktadır. Birinin sonlandırma niyeti güvendiği diğerinin başlama nedenine dönüşerek göç döngüsünü sürekli kılmaktadır. Böylece *gurbetçilik nöbeti*'ni hanenin diğer büyüklerinden devralan hanenin görece genç üyeleri için hedefleri ve yöntemi belli bir yol baştan belirlenmiş olmaktadır. Herkesin kendisine düşen görevleri yerine getirmesi önemlidir. Zira göç döngüsünün işleyişi ve bireyin kendisine ait hedeflere ulaşması için diğer aile üyelerinin de aynı çabayı göstereceğinden emin olmaya dayanan (karşılıklı güven ve beklenti üzerine kurulu) zımni bir mutabakat söz konusudur. Gurbette olan baba, ağabey ya da bir hemşerinin yanına gidilerek, onların aracılık ettiği bir işte uzun süreli ya da geçici çalışılıp memlekete gidip gelmeyle sürdürülen gurbetçilik nöbeti diğer üyeye devredilene kadar devam eder. Böylece aile halinde hareket etme ve seferber olmaya dayalı güçlü bir *beklenti ufku* çok küçük yaşlarda edinilmekte ve içselleştirilmektedir.

Aşağıdaki örneklerde söz konusu gurbetçilik çevrimi, gurbetçilik nöbeti bekâr odası sakinlerince şu şekilde ifade edilmiştir;

Okumayı niye düşünmedim biliyor musun? Ben okusam, kardeşim okusa o okusa, diğeri okusa hangi birini okutabilir ki ailem. Babamın belli bi işi, ne bileyim belli maaşı yok ki nasıl okutsun o kadar çocuğu. Babam bizi buralara yollasın ki bizden de bi şey kazansın. Atıyorum 10 dönüm tarla geliri 10 milyar olsa 11 kişinin yediğini içtiğini hesaplasan kurtarmaz yani. Babam da gelmiş zamanında buraya çalışmak için. O da burda bekâr odalarında kalmış, biz büyüdükten sonra o bıraktı". (B.O. sakini)

Babam ilkokulu bitirdikten sonra gelmiş İstanbul'a, ta o zamanlar başlamış onun bekâr odası hayatı. Babamlar 9 kardeşler, 3'ü kız, 6 erkek. Dedem zaten köyden hiç çıkmamış tarımla uğraşmış. Dedem paso çocuk yapmış, işte bunlar büyüsün de bana para getirsin diye sürekli doğurtmuş. Çocukları yollamış gurbete, gidin çalışın para kazanın demiş. (B.O. sakini)

Uzunca bir dönem İstanbul'a gidip gelmek zorunda kalmış eski bekâr odası sakinlerinden birinin aşağıdaki ifadeleri göç çevrimine dâhil üyelerin bireysel birikim yapmalarının zorluğunu ortaya koymaktadır;

Ben buraya 12 yaşında geldiğimde 17 yaşına kadar 5 sene hiç köye gitmedim, anamı babamı görmedim. Para yok, para istiyö. Babam durmadan 'aman oğlum para gönder, para gönder', bizde çalışıyöz durmadan. Bu sadece benim başımda değil bekâr odalarında kalanların yüzde atmışının başında böyle olay var. İstanbul'a geldiğin zaman, gurbete çıktığın zaman annen, baban senden para istiyö, ne pahasına olursa olsun. Ben 'baba göndermiyom, ev alacam buradan' diyom, yok olmaz gönder; ben tohum alıcam, buğday ekicem, çift sürücem, saman alıcam, yem alıcam; bilmem ne gönder diyodu.

Bekâr odasında uzun süre yaşamak zorunda kalınmasına rağmen bu durumdan kurtulmayı sağlayacak en etkili araçlardan biri olacak yeterli birikim/yatırım sahibi olunamaması özellikle yeni dönemde son derece yaygın bir duruma işaret etmektedir. Bunun ortaya çıkışında göçmenlerin İstanbul yerine memleket ve aile yönelimli ilişkilere tabi olması da etkili olmaktadır. Bu durum göçmen birey tarafından şu şekilde ifade edilmektedir;

Eskiden ne bileyim belki iyi para kazanıyorlarmış ama burada kazandığını memlekette yiyip geliyormuş adam. Adam burada 2-3 ay çalışıyormuş, işte ne kadar kazandı 300 lira ya da 400 lira sonra gidip memleketinde 1 ayda harcıyormuş. İşte masrafı git gel ordaki harcamaları geri dönerken cebinde parası bile kalmıyormuş. İşte bu çeşitli hayallerle, umutlarla gelen insanların çoğu umduğunu bulamamış, bulamıyorlarmış yani bilmiyorum yani nerde yanlış var.

Yukarda belirtilen koşullardan dolayı ancak çok kısmi bir birikim imkânı veren gurbetçilik gelirlerinden yararlanma şansı bulanlar da söz konusu olabilmektedir. Bu durumda, örneğin; memlekette arazi alma mümkün olmuşsa tarım veya hayvancılığa yönelmek, borç-kredi eklenerek küçük bir işyeri açmak ya da nakliye işlerine girmek gibi iş fırsatları kollanabilmektedir.

BİRİKİM YAPMA VE AİLEYİ GETİRME SORUNU: MEVSİMLİK GÖÇÜN KALICILAŞMASI

Türkiye'de önceki kuşakların göç süreçleri, ailenin erkek üyesinin/büyüğünün iş olanaklarının bulunduğu endüstri kentleri veya büyük kentlere mevsimlik/sezonzluk olarak çalışmaya gitmesi ve gurbetçilik deneyimi yaşamasiyla başlar. Ardından kentte çalışma ve barınma fırsatları konusunda elverişli ortam yaratılmasıyla birlikte ailenin geri kalanı göç sürecine dâhil edilir. Böylece tüm aile üyelerinin kalıcı olarak göç edilen yere yerleşmesi zincirleme göç şeklinde cereyan eder. Bekâr odalarındaki bireylerin demografik olarak baskın kırsal karakteri ve doğrudan kırdan-büyük kente göç eğilimi ilk dönem kitlesel göç karakteristiğiyle büyük benzerlik gösterse de anlamlı farklılıklar mevcuttur. Önceki göçmen kuşakların aksine uygun iş, elverişli barınma, düzenli gelir başta olmak üzere büyük kentin kapasite ve imkânları yeni göçmenlere fırsat sunma şansını büyük ölçüde kaybetmiştir²⁴. Görüşülenlerin anlatılarından yola çıkarak günümüz bekâr odası sakinlerinin göç sürecindeki pozisyonlarını ortaya koyan eğilimleri üç başlık altında toplamak mümkündür:

Geçici Göçün Sürdürül(ebil)mesi; Bekâr odasında kalan göçmenlerin büyük çoğunluğu bu grupta yer almaktadır. Aileyi getiremeyeceklerine dair güçlü bir kanaat taşımaktadırlar. Gelecek perspektifi zayıf ve bugüne odaklanan bakış açısı hâkimdir. Sahip olduklarının dahi kaybedebileceği korkusu birey temelli bir var olma/yaşama stratejisini harekete geçirmektedir. Güçlü belirsizlikler ise planlama yapmaya engel olmaktadır. Geçici iş ve düşük ücret yapısı büyük kent koşullarında aileyi geçindiremeyecekleri inancını pekiştirmektedir.

Başta kira olmak üzere büyük kent yaşamının gerektirdiği yol, eğitim, tüketim harcamalarının yüksekliliği karşısında elde edilen kazancın düşüklüğü/yetersizliği kente ailesini getirme ya da burada ev kurmayı neredeyse imkânsız hale getirmektedir. Ayrıca bu göçmen bireylerin memlekette kalan aile bireyelerine - özellikle yaşlılar - bakacak kimsenin olmaması da özellikle evli göçmenlerin eşlerini İstanbul'a getirmelerini engellemektedir. Geride bırakılan aile üyelerinin göçmen bireyin kazançlarına bağımlı yapısı sürekli memlekete para gönderilmesini gerektirmektedir. Bu durum ise birikim yapmak ya da İstanbul'da ev alarak ailesiyle birlikte yaşama imkânını ciddi biçimde zayıflatmaktadır.

²⁴ Genel bekâr odası örneklemini hesaba katıldığında köy boşaltma, terör vb. zorunlu göç nedeniyle İstanbul'a gelmiş ve Süleymaniye Bölgesi'ndeki bekâr odalarında barınmakta olanlar çok düşük bir orana sahiptir. Zorunlu göçün harekete geçirdiği kesimlerin Süleymaniye Bölgesi dahilinde aile olarak yerleşmeyi tercih etmeleri etkenlerden biri olarak görülebilir. Yalnızca iki kişi şu anda bekâr odasında kalma nedenini doğrudan zorunlu göçle ilişkilendirirken, iki kişi ise zorunlu göç ile dolaylı bağlantılı ifadeler kullanmıştır.

Aileyi getirememeye sebepleri arasında İstanbul'un eşleri ve çocukları için uygun bir ortam olmadığına dair kanaatler de sıkça dile getirilmektedir. Memleket ortamında aile, akraba, köylülerden oluşan toplumsal ilişki, yardımlaşma ve birbirine sahip çıkmanın göç edilen yerde (İstanbul'da) sağlanamayacağı düşünülmektedir. Komşuluk, ziyaret, zaman geçirme gibi pek çok konuda sıkıntı çekecekleri düşünülen kadınların evde yalnız kalmalarının kendileri için de sorun oluşturacağı ifade edilmektedir. Bazıları Türkçe dahi bilmeyen, okumamış ve çalışma imkânı da olmayan (ya da asla çalışmalarını onaylamayacakları) eşlerinin İstanbul'un sosyal ortamına ayak uyduramayacaklarına dair de negatif düşünceler söz konusudur. Çocukların -özellikle de kız çocuklarının- İstanbul'un kozmopolit ortamı içinde kaybolacakları, kötü alışkanlıklar kazanabilecekleri ya da çocuklar üzerinde kontrol ve disiplini kuramayacaklarına dair endişeler de sıklıkla dile getirilmiştir.

Memleket ve Göç Arasında Kararsızlık; İstanbul'a güçlü göç isteği ile bunun taşıdığı riskler karşısında arada kalma durumunu içermektedir. Kaygı duyulan hususlar veya amaçlar maliyet hesaplarının merkezde yer aldığı katı-realist bir değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Ailesini yanına getirebileceğini düşünenler için, ileride işlerin bozulabileceği ya da ücretlerin düşeceği gibi korkular kararsızlıklarını artırıcı etkide bulunmaktadır. Eskiye kıyasla iş, barınma, ücret vb. konularda fırsatların azalması ve belirsizliklerin artması bekâr odası ikametçisi göçmenler tarafından aileyi getirmenin riskleri olarak ifade edilmektedir. Burada risk almaya karşı isteksizlik kadar başaramama korkusu da öne çıkmaktadır.

Adıyaman'ın köyünden, 35 yaşında, evli, 5 çocuk sahibi, tekstil atölyesinde usta olarak çalışan, aylık geliri 1000 lirayı geçmeyen, yaklaşık 20 yıldır da bekâr odalarından kurtulamadığını ifade eden göçmenlerden biri kararsızlığının nedenlerini şu cümlelerle anlatmaktadır;

İstanbul'u hiç sevmedim hiç de buraya gelmek istemedim, burası zor bi şehir. Burda gelir en az 2 milyar olmadığı zaman işin içinden çıkamıyosun. Bazen oluyo ki biz 2 hafta çalışmıyoz, burda tek başına aç kalmazsın ama aileyi getiripte her ay ev sahibi karşında beklediği zaman olmuyor. Bi iş yerim olsa, bi ev alsam tabii ki çocukları getiririm. Ama kafada işin doğrusu hiç yerleşme yok. Yani belirli bi miktar para biriktirsem işin doğrusu Adıyaman'a gitmek istiyom. Ordan bi taraftan hayvan almayı düşünüyorum, bi taraftan dükkân açmayı düşünüyorum ama ne olur bilmiyorum... Bizim oralarda da tekstil fabrikaları var ama orası da çok ucuza çalıştırıyo. Yani şuan burda 1 milyar alıyosan, orda bana 450 milyon teklif ettiler.

Göçmenlikten Kurtulup Kente Yerleşmek; Yıllardır İstanbul'a çalışmak için gelen göçmenlerden çok azı ailesini getirmeyi planlamaktadır.

Ailesini İstanbul'a getirmeyi düşünen göçmenlerin çoğu görece düzenli gelir sahibi ve sürekli bir işte çalışan ya da beceri isteyen meslek kollarında çalışan bekâr odası sakinleridir. Bu kişiler arasında aşçılık, inşaat ya da imalatta ustalık, deneyimli satış elemanı, iş yeri ortaklığı gibi meslekler ağırlıktadır. Yine bu gruptaki bireylerde; başlangıçtan itibaren aileyi getirmeye dair bir plana sahip olmak, vasıf ve ilerleme fırsatları kazandıracak işlere yönelmek, aileye gönderilen parayı azaltmak dâhil birikime yönelmek gibi özellikler öne çıkmaktadır.

Kapalıçarşı'da uzun süredir bir halıcı mağazasında satış elemanı olarak çalışan, 13 yaşından beri bekâr odalarında kalmakta olan 25 yaşındaki evli bekâr odası sakini, İstanbul'a ailesini getirme niyetini şöyle dile getirmektedir;

Amcamın oğulları vardı onlarla birlikte bekâr odasında kaldım. O zamanlar odada kalabalık kalıyorduk, onlar halıcıda tezgâhtar olarak çalışıyorlardı. Bende 9-10 yıl onlarla kapalı çarşıda halıcıda çalıştım. Biz 3 kardeşiz, onlarda toptancı işinde çalışıyor ... Ben şimdi kapalı çarşıda halı işinde çalışmaya devam ediyorum. Normal sezonda 2-2,5 milyar para alıyorum, işe göre değişiyor, sattığımız mal üzerinden komisyon alıyoz, bunun dışında başka şeyler de var. Ben kendim ev aldım burada Edirnekapı'daki Arnavutköy'den aldım. Sıfır daire aldım, kardeşimle ortak aldık evi. Banka da kredi çektim, az kaldı ama borcum. Karımı da yakında getiricem...Ben İstanbul'a gelirken bir hedefim vardı, daha iyi standartlarda yaşamak için geldim. Emekli olana kadar burada kalırım diye düşündüm.

Kendisi gibi mevsimlik çalışan ve henüz ailesini getirecek birikimi olmayan evli ağabeyin evini İstanbul'a taşıması veya şu an askerde olan nişanlı bir ağabeyin askerlik dönüşü evlenip İstanbul'da ev açması gibi örnekler bekâr odası hayatının sonlandırılması (düzen, temiz yatak, sıcak banyo, sıcak yemek, temiz-düzgün kıyafet v.b.) umutlarını yansıtmaktadır. Ev kirası başta olmak üzere paylaşılacak masraflar sayesinde kavuşulacak sıcak ev ortamı; bekâr odası hayatından kurtulma, düzenli yaşam ve birikim yapabilme gibi başkaca anlamlara da sahiptir.

SEÇENEK YOKLUĞUNUN ZORUNLU MEKÂNLARI OLARAK BEKÂR ODALARI: YOKSULLUK, YOKSUNLUK VE GÖÇMENLİK

Batılı pek çok örnekte olduğu gibi İstanbul'da da göçmen emeğinin piyasaya sunulduğu ve acil ekonomik gereksinimlerin karşılandığı yerler olarak kentin eski ve fiziki-sosyal dokusu bozulmuş merkezi bölgeleri (çöküntü alanları veya yoksul mahalleleri) önemini korumaktadır. Süleymaniye Bölgesi örneğinde ele aldığımız göçmenler, kırsal karakteri

baskın (gelenen yer, hane nitelikleri, ekonomik faaliyetler vb.) bir nüfus özelliği göstermektedir. 12 farklı il kategorisinin yer aldığı doğum yerleri açısından öne çıkan iki şehir olarak Şanlıurfa (%26,3) ve Adıyaman (%19,2) bekâr odası örneklem grubunun yarıya yakını (%45,5) oluşturmaktadır. Bu iki ili sırasıyla Ağrı, Diyarbakır ve Niğde-Aksaray takip etmektedir. İstanbul'daki bu göçmen nüfusun %67,1'i gibi yüksek oranını ülkenin işsizlik, yoksulluk ve kırsal nüfus açısından en yüksek düzeyine sahip ve ülkenin geri kalmış bölgeleri olarak değerlendirilen Doğu (%50) ve Güneydoğu Anadolu (%17) Bölgesi'nden gelen erkekler oluşturmaktadır. Bekâr odasında kalan göçmenlerin yerleşim yeri itibarıyla yaklaşık %94'ünün köy doğumlu olduğu görülmektedir. Kırdan-kente doğrudan göç nitelikleri baskın karaktere sahiptir. Doğum yeri ile halen ikamet edilen yer arasında kent merkezi için altı kat, ilçe merkezi için iki kat şeklinde tespit edilen artış oranları, kentsel alanlara göç eğiliminin güçlenmesini ortaya koysa da bekâr odası göçmen nüfusunun kırsal yerleşim karakterini değiştirecek düzeye ulaşmamıştır. Halen ailelerinin yaşadıkları yer açısından bir azalma söz konusu olsa da köy yerleşimlerinde yaşıyor olmak hala yüksek bir orana sahiptir (yaklaşık %78'i).

Bu yönüyle, mevsimlik göçle geldikleri kentin fiziki dokusu çöküntüleşmiş bir bölgesinde iskana mecbur ve göçe kaynaklık eden yerde temel insani ihtiyaçlarının (gıda, sağlık, eğitim vb.) hane içinde örgütlenebileceği kapasiteden mahrum olan bir göçmen tipi karşımıza çıkmaktadır. Köken toplumu ile zorunlu toplumsal-iktisadi bağları devam eden, ancak göç ettikleri yerdeki örgütlü konut ve formel işgücü piyasasına dahil olmaları neredeyse imkansız bu göçmen tipi ile 1960-1970'lerin *gurbetçi* profili arasında benzerlikler bulmak mümkündür. Bu yeni gurbetçi tipi için, köken toplumu ile duygusal bağları zayıflamış ancak zorunlu ekonomik bağları kuvvetli bir şekilde devam eden çifte bir psikolojik baskı yaratan dinamiğin parçası olduğu söylenebilir. Aynı çifte baskıyı, hane yoksulluğu ve bireysel yoksulluğun birlikte tecrübe edilmesinde de saptamak mümkündür. Sayad'ın²⁵ Fransa'daki örgütsüz ve güvencesiz göçmen yoksulların çelişkilerini/zorluklarını ifade etmek üzere kullandığı *çifte yokluk* tabiri araştırılan grup (bekâr odası sakini göçmenler) için de düşünülebilecek içerimlere sahiptir. Bu ifadeden kasıt gelenen ve dahil olunmaya çalışılan iki farklı toplumdan da gelebilecek bütün potansiyel kaynaklardan mahrumiyettir. Bir yandan kökenine ait olduğu cemaatsel düzen ile diğer taraftan göç sürecinde tanışılan gidilen yerin bireysel düzeninin yansımaları mevcut zorlukları ve çelişkileri oluşturmaktadır. Gurbetçiliğin bu yeni formu eskisinden farklı olarak kentin örgütlü iktisadi ve sosyal hayatına dâhil olmakta da oldukça dezavantajlı konumdadır.

²⁵ Abdelmalek Sayad, "Çifte Yokluk: Göç Ederken Kurulan Hayallerden Göçmen Olmanın Acılarına", *Toplumbilim*, Sayı. 17, 2003, s.23-29.

Bekâr odası, kendine çektiği göçmenler için olabilecek en düşük maliyetli göçmen yaşam alanlarını sunmakta, ancak bunun dahi yeterli olmadığı bir kitleye ev sahipliği yapmaktadır.²⁶ Zira bu geçiş bölgeleri ve tutunma alanları vasıtasıyla, aynı zamanda, beşeri sermayesi son derece düşük bireyler kendileri için az sayıda kentsel iş fırsatlarına da yine bu yerlerde ve bu tür yaşama rıza göstermek karşılığında erişebilmektedirler. Yoksunluğun telafisi için geliştirilen iktisadi stratejiler erken yaştaki çocukların emeğinin seferber edilmesi ile aşılmaya çalışılmakta ancak bu potansiyel, kültürel ve sosyal sermaye birikiminden *gönüllü vazgeçiş* ile mümkün olabilmektedir. Bu gönüllü vazgeçiş aynı zamanda neo-liberal-paternalist devletin sosyal politikalarının bu gruplar seviyesinde çalışmadığının kanıtıdır. Bu yoksunluğun telafisi için göçmenlerin geliştirdiği pek çok geçim ve örgütlenme stratejisi ancak yeniden farklı sosyal mahrumiyet biçimlerine *gönüllü boyun eğmek*'ten geçer. Bu gruplar için geçerli bir diğer kritik durum da *seçenek yoksunluğu*'dur.²⁷ Kapasiteleri nedeniyle mülk sahibi olma ya da başka bir yerde barınma şansı olmayan, düşük konut kalitesini düşük yaşam kalitesi ile birlikte deneyimleyen ve *bedele rıza gösterme* zorunlulukları belirgin bir alt sınıf söz konusudur.

Bekâr odalarını, giderleri ve barınma ihtiyacını en maliyetsiz kılacak, içinde herhangi bir konforun bulunmadığı, olabilecek en düşük standartta toplu kalma (masrafları bölüştürme) imkânı veren yerler olarak tanımlamak mümkündür. Bekâr odaları çoğunlukla dükkân, imalathane, iş yeri ve depo gibi ticari faaliyet alanlarının üst katlarında bulunurken; bekâr hanları ise tüm bir binanın ve katlarının odalara bölünüp kiraya verildiği barınma yerleridir. Odaların ortalama 15-20 metrekarelik büyüklükleri havasız, sağlıksız ve kötü yaşam koşullarını beraberinde getirmektedir. Ortalama 5-7 kişinin kaldığı bu odalar (14-15 kişilik odalara da rastlanmıştır) temel olarak uyumak, ısınmak ve yemek için kullanılan ortak yaşam alanlarıdır. Bekâr odalarındaki -özellikle kalabalık nüfusun olduğu hanlardan önemli sorunların başında temizlik gelmektedir. Hiçbir konfor içermeyen fiziki altyapısı yanında tuvalet ve banyo gibi ortak kullanılan alanlar başta olmak üzere temizliğin hemen hiç olmadığı yerler olarak öne çıkmaktadır. Bu yerlerin bir diğer özelliği de binanın ana giriş kapısından itibaren fark edilen, son derece rahatsız edici ağır bir koku ve kirliliktir. Bekâr odası ve hanlarda yaygın banyo yapma şekli bir kovanın içine daldırılan elektrikli ısıtıcıyla ısıtılan su ile yapılan yıkanmayı içermektedir. Özellikle kışları katlanılamayacak kadar soğuk günlerde hasta olmamak için bölgedeki paralı banyoların kullanılma sıklığında ciddi artış olmaktadır. Bu amaçla bölgede

²⁶ Bekâr odası adlandırmasının tanımlayıcı sıfatı olarak *bekâr* tabirinin varlığına rağmen evli olanlar da azımsanamayacak bir orana sahiptir. Görüşülenlerin medeni durum açısından yaklaşık olarak üçte ikisini bekârlar, üçte birini evliler oluşturmaktadır.

²⁷ David Harvey, Sosyal Adalet ve Şehir, (Çeviren: Mehmet Moralı), Metis Yayınları, İstanbul, 2003, s.158.

hizmet veren çamaşırhaneler banyo yapma ve çamaşırların yıkatılması için sıklıkla yararlanılan mekânlardır.

Birlikte hareket edilecek kişiler bulma ihtiyacı/zorunluluğu bekâr odalarının çarpıcı örneğini oluşturduğu metropol ortamında geleneksel dayanışma ve ağ ilişkileri üzerinden iç kent alanında göçmenliğin ve yoksul göçmen mekânlarının yeniden üretim dinamiğini ortaya koymaktadır. Görüşme yapılanlar bekâr odalarının kentin merkezinde olmasına rağmen İstanbul'dan kopmuşluğuna ve katlandıkları yaşamın sefilliğine dikkat çekmişlerdir. Burada kalanlar tarafından bekâr odası; evlerini terk edip çok uzaklarda çalışmak zorunda olan *yoksulların kaldığı yer, sefalet yeri, açık cezaevi, kimsesizlerin mekânı* gibi sembolik anlam yüklü ifadelerle tanımlanmaktadır²⁸. Bu noktada, bekâr odalarının göçmenler için emek piyasasına katılıp ücret/ birikim elde etme, kente tutunma, barınma ve *benzerleri* ile (göçmen, işçi, hemşehri, tanıdık) ortak bir yaşam alanını paylaşmayı birlikte sunmak gibi çok işlevli yapısı öne çıkmaktadır. Bu yönüyle bekâr odası yaşamı, öncesinde İstanbul ve bekâr odası tecrübesi olan yakınların himayesinde ve bir tür garantörlüğünde girilen göç deneyimini içermektedir. Benzerler ve yakınlardan oluşan bir sosyal yaşam evreni içinde kalmanın sağladığı kültürel-ilişkisel kolaylıklar önemli bir ihtiyaca cevap vermektedir. Gurbetçilik kaynaklı ihtiyaçlar, göçmenlik psikolojisi ve *yabancı yer*'in yarattığı her türlü korku (parasız ya da işsiz kalma, can güvenliği ya da hırsızlık korkusu gibi) karşısında *güvenilir bir sığınak* bulma ihtiyacı aşına bir toplumsal-kültürel muhit ve barınma yeri vasıtasıyla karşılanmış olmaktadır. Oda/han/pansiyon işletmecilerinin, işyeri sahiplerinin, esnafın vb. aynı tanıdıklık-hemşehrilik ilişkisinin parçası olması göçmenler için iş bulma ve çalışma konusunda olduğu kadar gündelik yaşamı da kolaylaştırıcı özelliklere sahiptir. Hemşehrisine ait bir işyerinde çalışmak, yakın akrabası sayesinde iş bulmak, hemşehrisinin işlettiği bir handa yine yakınları ile aynı odada yaşamak, borç almak, gezmek ve arkadaşlık etmek vb. sık karşılaşılan durumlardır. Bu nitelikleriyle bekâr odası, onu kuşatan genel sosyo-mekânsal sistemin parçası durumundadır.

İstanbul'da orta sınıf yerleşim yerlerinde dahi konut kiralalarının yüksekliği de göz önüne alındığında kira bedelleri düşük barınma imkanı sunması bu kesim için bölgenin tercih edilmesini açıklayıcı özelliğe sahiptir. Diğer yandan bekâr odası sakinlerinin büyük çoğunluğunu ailesinden birisi, akrabası ya da köylüsü daha önce bekâr odasında kalmış kişiler oluşturmaktadır²⁹. Bu durum bekâr odası dinamiğinde nesiller-arasılığın

²⁸ Bülent Şen, "Konut ve Çalışma Hakkı'nın Uzağına Düşmek: Güvencesizliğin Mekânları Olarak Bekâr Odaları", (Editör: Cem Ergun, Muharrem Güneş, Ayşe D. Ergun), Kent Üzerine Özgür Yazılar, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2013, s.278-307.

²⁹ Görüşülenlerin neredeyse yarısının en az bir hane halkı üyesi/aile ferdi daha önce bekâr odasında kalmıştır.

etkisini ve bir model olarak yeni göçmenler tarafından sürdürülme koşullarını ortaya koymaktadır. Görüşülenlerin ifadelerine göre şunda bekâr odasında birlikte kaldıkları kişiler de hemşerisi, akrabası ya da köylüsüdür. Hiçbiri tanımadığı kişilerle aynı odada kalmamaktadır. Bunun istisnası pansiyonlardır. Pansiyonların yatak sistemine dayanması yabancılar ile aynı oda içerisinde kalmayı kaçınılmaz hale getirmektedir.

Sonuç olarak bekâr odasındaki göçmenler için geride bıraktıkları memleketleri, imkanların yokluğu nedeniyle *mecburen terk edilen* yerler durumundadır. İstanbul, iyi-kötü iş fırsatı yaratması dolayısıyla para kazanma ve geçim imkanı veren *hedef kent* niteliğine sahiptir. Süleymaniye Bölgesi, *mecbur kalınan bir sığınak*'tır. Bekâr odaları ise, daha önceki kuşaklar tarafından tecrübe edilmiş, bilinen ve hala işleyen bir *model*'dir³⁰.

GÜVENCESİZ İŞLER VE İTAATKÂR İŞÇİLER: GÖÇMEN EMEK PİYASASI

Süleymaniye benzeri kent içi alanlar göçmen nüfusun önemli bir çekim merkezi ve tutunma alanı olma niteliklerini halen sürdürmektedir. Kentin bu merkezi alanlarının ucuz barınma, çalışma alanına yakınlık ve iş olanakları kovalama açısından sunduğu fırsatlar, yoksulluk ve gelir baskısı altındaki yeni göçmenler için önemli bir seçenek olmaya devam etmektedir. Düşük eğitim, düşük ekonomik-sosyal sermaye ve vasıfsızlık çalışma yaşamında enformel sıklığı beraberinde getirmektedir. Bekâr odası sakinlerinin oldukça düşük eğitim düzeyine sahip olmaları istihdamın enformel ve güvencesiz yüzü ile tanışmalarını kolaylaştırmaktadır. Mezuniyet açısından değerlendirildiğinde en büyük grubu ilköğretim/ilkokul mezunu durumundakiler (örneklem grubun yarıya yakını) oluşturmaktadır. Ancak madalyonun diğer yüzünde *okul terk* durumunun yaygınlığı söz konusudur.

Bir ölçüde memlekete para göndermek ve çaresizlik nedeniyle göç eden erkeklerin acil ama geçici istihdam ihtiyaçları ile piyasanın düşük ücretli ve esnek işgücü ihtiyacının örtüşmesi, enformel temelde işleyen sektörlerin kır kökenli yoksulluk riski altındaki göçmenlerin içine aktığı işgücü havuzunu ortaya koymaktadır. Çoğunluğu bekâr odası bölgesine yer alan işyeri-imalathane sahipleri yeni işçi ihtiyaçlarını bekâr odasında hazır bulunan işgücü havuzundan karşılama eğilimindedir. Mesleki deneyim sahibi ucuz işgücü vasfı kadar tanıdıklık-hemşehrlik bağlantısı üzerine kurulu güven ilişkisinin devamı olarak görülebilecek disiplinli ve itaatkâr işgücü yapısı işveren tercihi açısından bekâr odası sakinlerinden yararlanma tavrını öne çıkarmaktadır. Bu durumu bekâr odası sakini şu sözlerle dile

---

³⁰ Şen, 2011, a.g.m.

getirmiştir; “Önceden dışarı çıkanlar buradan gidenler yine bu bölgeden işçi arıyor. Vefa’ dansan rahat iş buluyorsun. Burada çalışmışsan zamanında sen işi biliyorsundur. Bu işin pratiği hızlısındır. Burada dayak da oluyordu, çalışırken disipline ediyorlardı”.

Babası ile birlikte yıllardır bekâr odalarında kalan, kendi çabası ile dışarıdan lise bitirip şimdi de üniversite okuma çabası içindeki 21 yaşındaki bekâr odası sakinin kendi cümleleriyle; “Ben ne okulu bitirdim, ne meslek öğrendim. Bunu biliyor adam, beni hor kullanıyor, karşılığını vermeden saat gece 10’a kadar kullanıyor. Bekâr olduğun için patronun bile senin bu odada kalmanı kullanıyorlar” tespiti, bekâr odası-piyasa ilişkisine ışık tutmaktadır. Bekâr odası göçmeni ve emek piyasasındaki konumu ucuz emek deposu olarak görülenlerin sisteme entegre olma biçimlerini de açığa çıkarmaktadır: Yalnızca kendisine sunulan ücret, çalışma koşulları, (sosyal) güvencesizlik vb. ekonomik unsurlar değil; barınma ve yaşam koşulları, beslenme, hijyen vb. unsurları da içine alacak biçimde bunların maliyetini ve bedelini ödemeye rıza gösterecek işgücü; üretim maliyetlerini düşürmek üzere düşük ücretli ve itaatkar (yoksul) göçmen emeğinden istifade etmek isteyen piyasa aktörleri.

Bölgenin hemen hepsi enformel olan istihdam fırsatları çocuk göçmen işçiler için de uygun istihdam imkanı yaratırken, metropol kentte ilerde çalışacakları ve barınacakları yerin bir tür erken yaşlarda keşfedilmesi ve adaptasyon süreçlerini içermektedir. Saha araştırma sürecinde görüşülen bekâr odası sakinlerinin ilk İstanbul’a geliş yaşlarına bakıldığında oldukça küçük yaşlarda çalışma hayatına girdikleri, evin sorumluluğunu üstlendikleri görülmektedir³¹. Örneklem grup açısından söyleyecek olursak, yarısından fazlasını İstanbul’a ilk defa 10-15 yaşları arasında gelen kişiler oluşturmaktadır. Bu anlamda özellikle çocuk yaşta bireylerin İstanbul ile tanışmaları çalışma ekseninde gerçekleşmektedir. Bu durum ise ciddi bir çocuk emeğinin (örneklem grubun yaklaşık %11’i 15 yaş altı çocuk işçilerden oluşmaktadır) mevsimsel istihdam içerisinde yer almasını beraberinde getirmektedir. Bekâr odasında kalan erkek göçmenlerin halen çalıştıkları işler açısından lokanta ve büfecilik işleri ile tekstil (ağırlıklı kemer imalatı olmak üzere, deri, çanta, gömlek vb.) görüşülen bekâr odası ikametçilerinin yarıya yakını (%47 civarı) içine alan ana sektörlerdir. Örneklem grubun dörtte birinden fazlasının dâhil olduğu seyyar satıcılık ve hamallık-nakliye işleri diğer yaygın iki sektörü oluşturmaktadır. Bu dört sektörü inşaat ve diğer imalat işleri (ayakkabı, fırın vb.) kategorisi takip etmektedir.

³¹ Bülent Şen, -Fatih Kahraman, "Oyun Hakkının Uzağında Yaşamak: Türkiye’de İçgöç ve Çocuk Emeği", SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı. 27, 2012.

Çalışılan bazı iş kolları ile yaş arasında anlamlı ilişkiler söz konusudur. Lokanta ve büfecilik, görece çocuk ve gençlerin dâhil olduğu işkolu durumundadır. Benzer durum tekstil sektörü için de geçerlidir. Tekstilde çalışanların yaklaşık %85'lik kısmını 11-22 yaş grubu (%64'ü 18 yaş altı) oluşturmaktadır. Tekstilin yoğun bir şekilde çocuk ve genç erkek göçmenlerin emeğine dayandığı görülmekte ve tekstilde istihdama katılma yaşının düşüklüğü, söz konusu iş kolunda aynı zamanda çocuk emeğinden yararlanmanın çoğu ruhsatsız imalathaneler için tercih edilen bir durum olduğunu akla getirmektedir. Düşük yaş gruplarının yoğunlaşmasından hareketle tekstil sektörü ve kısmen lokanta-büfecilik işkolu için geçerli olmak üzere "giriş mesleği" değerlendirmesi yapmak mümkündür. Seyyar satıcılık özellikle orta ve üst yaş grupları tarafından tercih edilmektedir.

İstanbul'da çalışılan işlerde elde edilen gelir açısından bakıldığında; 800-1200 TL arasında yoğunlaşma göze çarpmaktadır (örneklem grubun yarısı)³². Yine yaklaşık üçte biri asgari ücret civarı ve altında kazanca sahip kişilerden oluşmaktadır. Ancak elde edilen kazançların zorunlu giderler dışında kalan büyük bölümü memlekete gönderilmektedir. Özellikle evli olanlar ve küçük çocuklar da bu oran azami düzeye çıkmaktadır.

İstanbul'da kalış süresi, mesleki tecrübe, iş ve arkadaş çevresi edinme vb. faktörlere bağlı olarak "daha rahat ve iyi ücretli" iş arama arzusu iş ya da sektör değiştirmeyi sık rastlanan bir durum haline getirmektedir. Böylece ilk geldiğinde yapılan işlerden elde edilen gelir ya da yaptığı işin gelecekte kazandıracakları vb. hususlar diğer girilebilmesi mümkün işkolları ile kıyaslanır. Başka işkoluna geçiş için başta sosyal ağlar olmak üzere mevcut imkânlar ve fırsat kanalları gözden geçirilir. Özellikle çalıştığı işkolundan veya kazan(dır)dığı ücretten memnun olmayanlarda diğer iş fırsatlarını veya başka bir mesleği sürekli gözleme/kollama şeklinde tavır gelişebilmektedir.

Bekâr odasında kalan göçmenlerin İstanbul'da kalış süresi ve memlekete gidiş geliş sıklıkları açısından birbirinden farklılaşan durumlar söz konusudur. Bu farklılaşmanın ortaya çıkmasında göçmenlerin emek piyasasındaki konumları önemli etkiye sahiptir. Bu anlamda bekâr odası sakini göçmenlerin İstanbul'da çalışma ve kalış sürelerini mevsimsel özellikleri dikkate alarak kabaca *yaz* ve *kış* şeklinde tasnif etmek mümkündür. Örneğin seyyar satıcı grupta sıklıkla gözlendiği gibi havaların ısınması anlamına gelen bahar aylarından (mart-nisandan itibaren) kışa yakın döneme kadar (ekim-kasım ayları) İstanbul'a göç/mevsimlik çalışma için uygun döneme işaret etmektedir. Yine inşaat sektörü çalışanları da kışları ailelerinin yanında geçirip, bu dönemlerde İstanbul'a gelmektedir. Özellikle

---

³² Ücretlerin satın alma değerinin hesaplanmasında alan çalışmasının yapıldığı 2012 yılı esas alınmalıdır. 2012 sonu itibarıyla asgari ücret de yaklaşık 740 TL'dir.

Karaköy, Sirkeci, Aksaray gibi semtlerdeki turistik niteliğe sahip olan restoranlarda yazın yaşanan canlanmanın etkisiyle buralarda iş bulma şansı yüksek olanlar da yaz dönemini tercih etmektedir. Tarım arazisi olan kişilerin bir kısmı ise yazları hasat için memlekete gidebilmektedir. Görüşmelerde ifade edildiği üzere, işlerin durgun dönemlerinde İstanbul'da kalınması halinde yapılacak masraflardan kaçınmak ve aile özlemini gidermek (özellikle aile bağları ve sorumlulukları daha güçlü olan evliler) memlekete gitme tercihi önemli olabilmektedir.

SONUÇ

Vasıfsızlık ve düşük gelir yanında niteliksiz ve düzensiz işlerde, enformel sektör içinde de olsa çalışma imkanı sunması yeni göçmenler, mevsimlik işçiler ve yerinden kopanlarca sürekli beslenen hareketli ve diğer bölgelere göre istikrarsız bir nüfusun iç kent çöküntü alanlarında yoğunlaşmasına neden olmaktadır. İstanbul örneğinde gözlemlendiği gibi günümüzde bu alanlar mekânsal özellik ve barınan nüfus nitelikleri açısından baş edilmesi güç iki sorunla karşı karşıyadır. Bir yandan geçiş bölgesi-çöküntü alanı yerleşimleri, kentsel ekonominin daha iyi iş imkânları, daha düzenli ve yüksek ücretli işler, daha yüksek standartlı barınma vb. imkanları iyiden iyiye azalmış (kentsel kapasitenin kısıtları) göçmen nüfusun kalıcı yerleşimleri haline gelmiştir. Formel piyasada iş bulma umudu azalan bu kesimlerin enformel istihdam içinde kalıcılaşması veya bu piyasadan çıkamama durumu bu tür kentsel bölgeleri yoksulluğun mekânsallaşması gerçeğiyle karşı karşıya bırakmaktadır.

Yer ve mekân tercihleri, yaşam biçimi, çalışma koşulları, gelecek ümitleri ve fırsatları, eğitim ve vasıfları vb. pek çok benzer özelliklere sahip birey ve aileler Süleymaniye Bölgesi'nin göçmen profilini ortaya koymaktadır. Gibert'in³³ iç kent alanları ve yoksullar ilişkisi konusunda söylediği; "Kent yoksulları açısından ikamet edilen bu barınma yerleri, yalnızca fiziksel bir barınma meselesi değil, *yaşanılan, çalışılan ve hayatta kalmak için mücadele edilen* mekânlar olmak gibi son derece önemli bir anlama sahiptir" çözümlemesi Süleymaniye Bölgesi örneğinde içine düşülen çıkmazı ele vermektedir. Süleymaniye Bölgesi'ndeki ağırlıkla kiracı, yoksul göçmen aileler gibi bekâr odası sakinleri de bölgede son dönemde hız kazanan kentsel dönüşüm, işyerleri ya da odaların yıkımı, zorla boşaltma/tahliyeler gibi nedenlerle bölgeyi terk etme sorunu ile karşı karşıya kalmışlardır. Her türlü olumsuzluğa rağmen sunduğu imkanlar dolayısıyla bölge göçmenlerin gözünde seçenek olma durumunu korumaktadır. Terk etmeye karşı derin bir isteksizlik ve bir o kadar da çaresizlik söz konusudur.

³³ Alan, Gilbert, "Housing in Third World Cities: The Critical Issues", Geography, 85 (2), 2000, s.148.

İstanbul'da yaşama şanslarının kalmaması halinde memlekete dönme, en son düşünülen ve hiç arzu edilmeyen bir duruma karşılık gelmektedir. Mevcut yerlerinde yaşama imkanları kalmazsa yine bu bölgede bir yerde, eğer bu mümkün olmazsa İstanbul'un başka bir yerinde bekâr odasında veya yakınlar/arkadaşlar ile apartman dairesi kiralayıp orayı bir tür bekâr odası haline getirmek (*bekâr evi*) düşüncesinin yaygınlığı İstanbul'da olduğu kadar bu tür bölgelerde kalmanın ve barınmanın zorunluluğunu ortaya koymaktadır.

Bölgeyi gönülsüzce terk edenler veya buna hazırlananlar için İstanbul'un başta tekstil sektörü olmak üzere endüstri/imalathaneler açısından son dönemde gelişen ilçeleri ve görece ucuz semtleri öne çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle barınılacak yeri iş imkânları ile birlikte düşünmek zorunluluğu başta bekâr odalılar olmak üzere göçmenlerin yeni yöneliş noktalarının nereler olabileceğinin bilgisini de barındırmaktadır: Fatih, Aksaray, Kumkapı, Balat gibi hemen civardaki alternatifler dışarıda bırakıldığında Sultançiftliği, Yeni Bosna, Küçükköy, İkitelli, Bayrampaşa, Samatya, Beşyüzevler, Çağlayan, Sefaköy ve Merter gibi semtler öne çıkmaktadır. Çok küçük bir kesim ise aile üyelerinin yerleştiği ya da çalıştığı yerler olan Adana, Antalya, Çorlu, İzmir, Ankara gibi kentlere gidebileceklerini ifade etmektedir. Bu kentlerin endüstri ve tarım işçiliği yapılan yerler olması dikkat çekmektedir.

Kentsel dönüşüm ve yıkımlarla girilen yeni dönemde kamusal müdahalelerin tutamaksız/dezavantajlı kesimlerin (en diptekilerin) şimdiye dek rıza gösterdikleri bedellere (kötü yaşam ve barınma koşulları, düşük ücretli ve güvencesiz iş, gurbetçilik nöbeti vb.) bile razı olamayacak niyetler taşıdığı anlaşılmaktadır. Planlama ve müdahale süreçlerinin sosyal boyutu dışlayan yönleri en büyük sorunları yine en korunaksız kesimlerin sırtına yüklemektedir. Geçmişin iyi gelecek adına ertelenen umutlarına bile yer vermeyecek planlı müdahaleler, yoksullara ve göçmenlere plan yapma hakkı vermemektedir. Mekânsal müdahale ve mekân üretim süreçlerinin aynı zamanda toplumsal süreçler olması gerçeği, kentsel dönüşüm türü uygulamaların toplumsal eşitsizliklerin üretimi ve yeniden üretimiyle olan ilişkisini gündeme getirmektedir. Bu ise herkese açık ve herkesin katkı vermesi gereken toplumsal olduğu kadar etik bir tartışmanın başlatılması anlamına gelmektedir.

KAYNAKÇA

- SAYAD Abdelmalek, "Çifte Yokluk: Göç Ederken Kurulan Hayallerden Göçmen Olmanın Acılarına", *Toplumbilim*, Sayı. 17, 2003, s.23-29.
- GILBERT Alan, "Housing in Third World Cities: The Critical Issues", *Geography*, 85 (2), 2000, s.145-155.
- YILMAZ Bediz, "Yakındaki Uzak: İstanbul'un Bir Kentiçi Mahallesinde Sosyal Dışlanma Ve Mekânsal Sürgün", Fikret Adaman ve Çağlar Keyder, Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu Ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk Ve Sosyal Dışlanma, Avrupa Komisyonu Raporu, Brussel, 2006, s. 27-39, Son erişim tarihi: 10 Ocak 2014. http://www.hicmena.org/documents/study_turkey_tr.pdf.
- BURGESS, Ernest. W., "The growth of city: An introduction to a research project", R. Park ve E. Burgess (Ed.), *The City içinde* (s. 47-62), Chicago: The University of Chicago Press, 1968.
- ŞEN, Bülent "İstanbul Tarihi Kent Merkezinde Kentsel Dönüşüm: Mekânsal Müdahaleye 'İçerden Bakış' ya da Mekânsalı Toplumsalla Birlikte Düşünmek", *Toplum Ve Demokrasi (Özel Sayı) Kent, Planlama ve Kamu Yararı*, 5 (11), 2011, s. 33-52.
- ŞEN, Bülent -Fatih Kahraman, "Oyun Hakkının Uzağında Yaşamak: Türkiye'de İçgöç ve Çocuk Emeği", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı. 27, 2012, s.67-189.
- ŞEN, Bülent "Konut ve çalışma hakkı'nın uzağına düşmek: Güvencesizliğin mekânları olarak bekâr odaları", (Editör: Cem Ergun, Muharrem Güneş, Ayşe D. Ergun), *Kent Üzerine Özgür Yazılar, Bağlam Yayınları*, İstanbul, 2013, s.278-307.
- MURRAY, Charles "The emerging british underclass", Ruth Lister (Ed.), *Charles Murray and the Underclass: the Developing Debate*, IEA Health and Welfare Unit, London, 1996, s.24-53.
- KEYDER, Çağlar "Türk Tarımında Küçük Köylü Mülkiyetinin Tarihsel Oluşumu ve Bugünkü Yapısı", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 5, İletişim Yayınları*, İstanbul, 1983, s.1224-1272.
- HARVEY, David *Sosyal Adalet ve Şehir*, (Çeviren: Mehmet Moralı), Metis Yayınları, İstanbul, 2003.

- TÜMERTEKİN Erol - Nazmiye Özgüç, Beşeri Coğrafya: İnsan, Kültür, Mekân, Çantay Kitapevi, İstanbul, 2011.
- MYRDAL Gunnar, Challenge to Affluence, Random House, New York, 1963.
- KIRAY Mübeccel, "Toplumsal Yapı Analizleri İçin Bir Çerçeve", Toplumbilim Yazıları, Gazi Üniversitesi İİBF Yay. No. 7, Toplum Bilimleri Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1982a, s.11-19.
- SEZAL İhsan, Şehirleşme, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992.
- SCOTT John, Poverty & Wealth: Citizenship, Deprivation and Privilege, Longman Publishing, New York, 1994.
- WACQUANT Loic, Kent Paryaları, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011.
- KIRAY Mübeccel, "Modern Şehirlerin Gelişmesi ve Türkiye'ye Has Bazı Eğilimler", Toplumbilim Yazıları, Gazi Üniversitesi İİBF Yay. No. 7, Toplum Bilimleri Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1982b, s.265-273.
- IŞIK Oğuz -Melih Pınarcıoğlu, Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- KELEŞ Ruşen, Kentleşme Politikası, (5.Bs.), İmge Kitabevi, Ankara, 2000.
- ERDER Sema, Refah Toplumunda Getto, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.
- LANG Thilo, Insights in the British Debate about Urban Decline and Urban Regeneration, Working Paper, Erkner, Leibniz-Institute for Regional Development and Structural Planning, 2005, http://www.irs-net.de/download/wp_insights.pdf, son erişim tarihi 15 ocak 2014.
- WILSON William Julius, The Truly Disadvantaged: The Inner City, The Underclass, and Public Policy, The University of Chicago Press, (Chicago) USA, 1987.